

Functional and semantic features of litotes in the linguocultural context

Zulfiya DJABBAROVA¹

Andijan State Institute of Foreign Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2025

Received in revised form

10 March 2025

Accepted 25 March 2025

Available online

25 April 2025

Keywords:

litotes,
linguistic culture,
semantics,
functional style,
stylistics,
cultural cognition,
pragmatics.

ABSTRACT

This article examines the functional and semantic characteristics of litotes within the framework of linguistic and cultural analysis. It explores how litotes differ across cultures, their role in national cognition, and their usage in modern literature and spoken language.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss4/S-pp331-334>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Lingvomadaniy qatlamda litotaning funksional-semantik xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

litota,
lingvomadaniyat,
semantika,
funktional uslub,
stilistika,
madaniy tafakkur,
pragmatika.

Ushbu maqolada litotaning lingvomadaniy qatlamdagi o'rne, uning funksional va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Litotaning madaniyatlararo tafovutlari, milliy tafakkurdagi roli, va zamonaviy adabiyot hamda og'zaki nutqdagi ifodalanish usullari yoritilgan.

¹ Independent Researcher, Andijan State Institute of Foreign Languages.

Функционально-семантические особенности литоты в лингвокультурном аспекте

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

литота,
лингвокультура,
семантика,
функциональный стиль,
стилистика,
культурное мышление,
прагматика.

В данной статье рассматриваются функционально-семантические особенности литоты в лингвокультурном аспекте. Анализируются различия в употреблении литоты в разных культурах, её роль в национальном мышлении, а также способы её выражения в художественной литературе и устной речи.

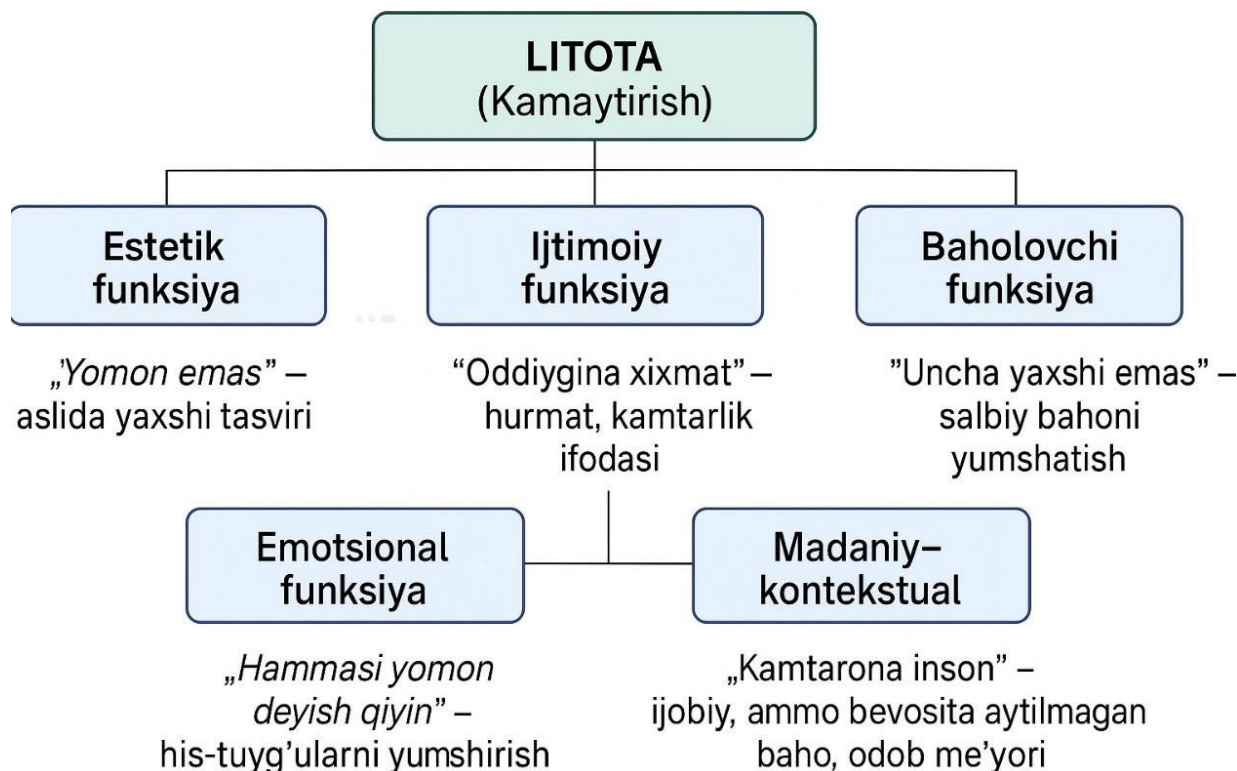
So'nggi yillarda konsept haqidagi tadqiqotlar lingvomadaniy hamda lingvokognitiv tomondan amalga oshirilib, ilm-fanda ancha muhim o'rin egallamoqda. Kognitiv tilshunoslikda olib borilgan tadqiqotlar uzoq vaqt davomida bahs munozaralarga sabab bo'lgan hamda o'z yechimini topgan yondashuvlarga yangicha nazar tashlash va muayyan til hodisalarini o'rganishning turli usullari va tajribalari bilan boyitildi. Yangi usullar tilshunoslarga lisoniy birliklarning olam to'g'risidagi ma'lum bilimlarni qayta ishlash natijasi sifatida tahlil qilish, ma'lum bir ma'no ortida turgan bilimlar shakllanishining umumiy tamoyillari va usullarini tadqiq qilish, bilimning muayyan tuzilishi orqali ma'noni tushuntirish, kognitiv va lisoniy tuzilmalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni aniqlash imkonini yaratdi. Shu asnoda dunyo tilshunoslari konseptni lingvokognitiv va lingvokulturologik jihatdan tadqiq qila boshladilar [5].

Lingvokulturologiya tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlari hamkorligida, ammo tilshunoslikning ustuvorligida yuzaga kelgan eng yosh yo'nalishdir, shuning uchun ham bu yangi yo'nalish bevosita til haqidagi ilm bag'rida dunyoga kelgan. Lingvokulturologiyada (kognitiv tilshunoslikda ham, umuman, antropologik paradigmada) "olamning lisoniy manzarasi", "lisoniy shaxs", "konsept" kabi bir qator asosiy tushunchalar mavjud [3]. Mazkur tushunchalar, terminlar haqida tilshunoslikda juda ko'p yozilgan bo'lishiga qaramasdan, hali-hamon ularning ayrimlari talqinida bir xillikka erishilgan emas. Masalan, "olamning milliy lisoniy manzarasi" terminini qo'llashda va talqin qilishda deyarli bir to'xtamga kelingan: "Tillar qancha bo'lsa, olamning shuncha milliy lisoniy manzarasi mavjud, bu tillarning har biri jamoaviy etnik ongning koinotdagi inson mavjudligini anglash va kategoriyalashtirish borasidagi ko'p asrlik faoliyatining noyob natijalarini aks ettiradi" [2]. Ammo "lisoniy shaxs", "konsept" terminlari haqida bunday deb bo'lmaydi [4]. A.M. Nadyojkin konsept haqidagi ilmiy talqinlarda juda ham mavhumlik, har xillik mavjudligini ko'rsatib o'tadi, konsept nazariyasi metodologik jihatdan jiddiy tadqiq etishga muhtoj ekanligini aytadi.

Til nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning madaniy tafakkurini aks ettiruvchi vositadir. Til birliklarining har biri muayyan semantik yuklama bilan birga, ma'lum madaniy kodni ham o'z ichiga oladi. Bunda ifoda vositalari – metafora, metonimiya, litota, giperbola kabilar muhim rol o'ynaydi [1]. Ayniqsa, litota orqali ma'no kuchsizlantirilgan holda estetik, kinoyaviy yoki ijtimoiy-siyosiy mazmun berilishi mumkin. Ushbu maqolada aynan litota ifoda vositasining lingvomadaniy jihatdan qanday ishlatilishi, uning funksional va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Litota (yunoncha "litos" – sodda, kamtar) – bu ifodaning kuchini sun'iy tarzda pasaytirish orqali teskari ma'no berish vositasidir. Ko'pincha, bu vosita kinoya, muloyimlik, yoki yumshatish uchun ishlatiladi [2]. Litota – bu stilistik vosita bo'lib, biror

narsaning miqdor yoki sifatini ataylab kamaytirib ifodalash orqali kinoya, istehzo yoki muloyimlik kabi uslubiy ma'no hosil qiladi. Masalan: "Yomon emas" degan ibora aslida "yaxshi" degan ma'noni bildiradi. Bu ifoda vositasi ko'pincha dialoglarda, badiiy matnlarda yoki ijtimoiy nutqlarda uchraydi.

1-rasm. Litotaning lingvomadaniy qatlamdagi asosiy funksiyalari

Yuqoridagi rasmda litotaning lingvomadaniy qatlamdagi asosiy funksiyalari tasniflangan. Quyida har bir funktsiyaga qisqacha izoh berilgan:

1. Estetik funksiya

Litota badiiy adabiyot va nutqda obrazlilik yaratadi. "Yomon emas" kabi iboralar aslida ijobiy bahoni bildiradi, biroq yumshoq, kinoyaviy uslubda ifodalanadi.

Misol: "U yomon yozuvchi emas" – ya'ni, aslida u yaxshi yozuvchi.

2. Ijtimoiy funksiya

Bu turdagi litota madaniyatdagi muloyimlik va odob me'yorlarini ifodalaydi. "Oddiygina xizmat" iborasi kamtarlik belgisi sifatida ishlatiladi.

Misol: "Oddiygina xizmat qilamiz" – bu yerda "oddiygina" so'zi orqali xizmatning kamtarona, ammo ahamiyatli ekani bildiriladi.

3. Baholovchi funksiya

Bu vazifada litota orqali bevosita salbiy baho berilmaydi, balki yumshoq shaklda ifodalanadi: "Uncha yaxshi emas" – tanqidiy, lekin mo'tadil ifoda.

Misol: "Uncha ajoyib emas" – ya'ni, sifati past, ammo to'g'ridan-to'g'ri salbiy baho emas.

4. Emotsional funksiya

Litota ba'zan hissiyotlarni to'liq ochmaslik, ularni yumshatish uchun ishlatiladi. Masalan, "Hammasi yomon deyish qiyin" iborasi umid va ehtiyotkorlikni bildiradi.

5. Madaniy-kontekstual funksiya

Litotaning ushbu ko‘rinishi milliy tafakkur bilan bog‘liq. Masalan, “Kamtarona inson” iborasi orqali bevosita aytilmagan ijobiy baho, odob me‘yorlari ifodalanadi.

Shunday qilib, litota – bu nafaqat stilistik vosita, balki madaniy tafakkurning ifodasi. Har bir til va madaniyatda u o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi.

Litotaning funksional xususiyatlari: litota turli uslubiy qatlamlarda turli funksiyalarni bajaradi. Quyidagi jadvalda litotaning asosiy funksiyalari keltirilgan:

Semantik nuqtai nazardan litota quyidagi asosiy jihatlar bilan tavsiflanadi:

✓ Yuqori darajadagi bahoni kamaytirish: ma‘no kuchsizlantiriladi, lekin asl fikr o‘z ifodasini topadi.

✓ Ko‘p ma‘nolilik: litotaning ishlatilishida kontekst asosiy rol o‘ynaydi, chunki u bir vaqtning o‘zida ijobiy va salbiy ma‘noga ega bo‘lishi mumkin.

✓ Madaniyatga xos semantik yuklama: har bir til va madaniyatda litota o‘ziga xos konnotatsiyalarga ega bo‘lishi mumkin.

✓ Yumshatilgan baho: “U zo‘r emas, lekin harakat qiladi.”

✓ Ijobiy niyat bilan aytilgan salbiy fikr: “Yomon emas” – bu aslida “yaxshi” degani.

✓ Konnotativ ma‘no: “Uncha qimmat emas” deganda ham ijobiy baho berilishi mumkin.

Bu yerda kontekst alohida ahamiyat kasb etadi. Litota har doim muqobil (konversiv) ma‘noni bildiradi va bu tilda stilistik ifoda vositasi sifatida keng tarqalgan.

Lingvomadaniy yondashuv: litotaning lingvomadaniy talqini shuni ko‘rsatadiki, har bir xalq o‘z madaniyatiga xos tarzda “kamaytirish” ifodasidan foydalanadi. Misol uchun,

– ingliz tilida *“not bad”* yoki *“Not too bad”* iboralari ko‘pincha ijobiy baho, aslida *“Yaxshi”*, *“juda yaxshi”* degan ma‘nolarni bildiradi.

– O‘zbek tilida esa *“uncha yomon emas”* yoki *“Uncha yaxshi emas”* – kabi iboralar ijobiy yoki salbiy ma‘no, kontekstga bog‘liq.

– Rus tilida «Не самый худший вариант» – (eng yomon emas), ya‘ni maqbul variant.

Litota orqali aytilgan fikrlar ko‘pincha madaniy me‘yorlar, insoniy muomala, va indirekt kommunikatsiya tamoyillariga mos keladi. Bu kabi hollarda litotaning madaniy kodga bog‘liqligi yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash mumkinki, litota stilistik vosita sifatida tilshunoslikda va madaniyatlararo muloqotda muhim o‘rin tutadi. U nafaqat estetik ifoda vositasi, balki madaniy qadriyatlarni ko‘rsatuvchi semantik birlik hamdir. Litotaning har bir xalq tilidagi ishlatilishi ularning tafakkur uslubi, madaniyati va til me‘yorlari bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, litotaning lingvomadaniy tahlili orqali xalq ruhiyati, baholash mezonlari, va til-madaniyat aloqasi chuqur o‘rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ахмедова, М. (2020). Лингвوماданий ёндошув асослари. Самарқанд: СамДУ нашри.

2. Leech, G. (2023). Principles of Pragmatics. London: Longman.

3. Kerbrat-Orecchioni, C. (2023). L’énonciation: De la subjectivité dans le langage. Paris: Armand Colin.

4. Crystal, D. (2023). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing.

5. Nurmuhammedov Y. Frazеologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari. Monografiya. – Samarqand: SamDU nashri, 2021.